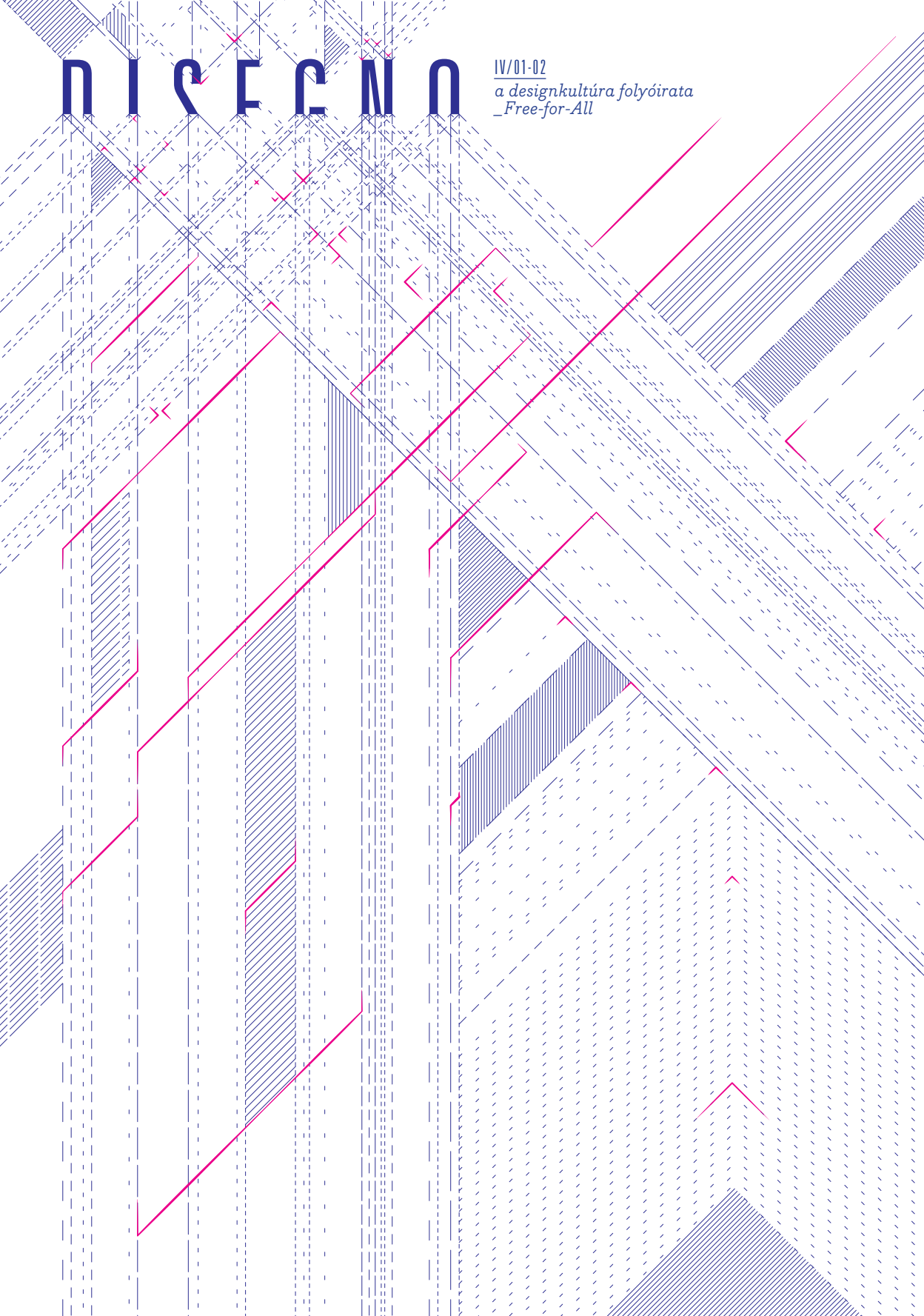

DISCNO

IV/01-02

a designkultúra folyóirata

—Free-for-All

Disegno

A DESIGNKULTÚRA FOLYÓIRATA / JOURNAL OF DESIGN CULTURE

*Szaklektorált, szabad hozzáférésű tudományos folyóirat. Kereskedelmi forgalomba nem hozható.
Double-blind peer-reviewed, open access scholarly journal. Not for commercial use.*

A szerkesztőbizottság tagjai / Editorial Board

[Victor Margolin, Professor Emeritus, University of Illinois]

Jessica Hemmings, Professor of Crafts; Vice-Prefekt of Research, HDK, University of Gothenburg

Szerkesztők / Editors: Gyenge Zsolt, Horváth Olivér, Szentpéteri Márton

Alapító szerkesztő / Founding Editor: Fiáth Henri

Arculat / Design: Skrapits Borka (layout, borító / cover), Balázs Ildikó (tördelés / typesetting)

Lektor / Hungarian Reader: Bárdkai Júlia

Célkitűzések / Aims and Scope

A Disegno alapító szerkesztőinek célja, hogy egy, a kreatív szakmai és tudományos világban meghatározó szerepet betöltő, szemeszterenként megjelenő, lektorált (ti. double-blind peer review) szabad folyóiratot (ti. free journal) hozzon létre a designkultúra nemzetközi rangú képviseletére és kritikai természetű analizisére. A designkultúra fogalmát tágra értjük: célunk a tervezett környezet, s a vele kapcsolatos praxisok és diskurzusok világának együttes vizsgálata. Ez a szemlélet túllép a művészet, a vizuális kultúra és a design világának megkülönböztetésén, s a kreativitáshoz kötődő témák összessége iránt fogékony. Poszt-diszciplináris szellemi vállalkozásunk a designkultúra minden potenciális szereplőjétől – gyakorló alkotóktól, teoretikusoktól, kritikusoktól, menedzserektől és oktatóktól – vár kritikai természetű tanulmányokat, esszéket és recenziókat. Amellett, hogy ily módon vitafórumot biztosítunk a designkultúrával törődő szerzők számára, különleges célunk, hogy a designkultúráról folyó beszéd létjogosultságát erősítsük a hazai tudományosságban, s így a témával kapcsolatos téves előítéletek és igen gyakran félrevezető beidegződések kritikáját nyújtsuk olvasóink számára.

Projektmenedzser / Project Manager: Wunderlich Péter

Kapcsolat / Contact

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Elméleti Intézet, 1121 Budapest, Zugligeti út 9-25.

Szerkesztőség / Editorial Office: disegno@mome.hu

*A Disegno ingyenesen elérhető online / Disegno is freely accessible online:
disegno.mome.hu*

Felélő kiadó / Published by: Fülöp József

Kiadó / Publisher: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, 1121 Budapest, Zugligeti út 9-25.

Nyomda / Printed by: Prime Rate Kft.

ISSN: 2064-7778

copyright©text and design 2019 Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

Tartalom

szerkesztői előszó

- 006** *Vagy valami, vagy megy valahová*

tanulmány

- 022** *Veres Bálint: Taktilis taktikák a kortárs kiállítási gyakorlatban*
038 *Lakner Antal: Utazás az ulmi hokedli körül. A HfG Ulm tárgyilagos tárgyai*
058 *Schneider Ákos: A futószalag gyermekei. A kiborg problematikája az emberközpontú design tükrében*
072 *Klaus Krippendorff: Designkutatás: oximoron?*

esszé

- 088** *Jessica Hemmings: Valós testi munka, materiális megértés és a szövő kéz bölcsessége*
096 *Hannah Carlson: Közöséges dolgok. James Fenimore Cooper mindent látó keszkenője*
110 *Tamás Dénes: Városdesign és identitás: a posztszocialista városok példája*
122 *Körösvölgyi Zoltán: Design Religion. A törődő design már művészet?*
134 *Tony Fry: Design a design után*

műhely

- 142** *Kovács Péter: Adalékok a hazai designkultúra-tudomány alakulástörténetéhez*

recenzió

- 150** *Szabó-Reznek Eszter: A szocializmus muzealizált tárgyai Bukarestben. A Román Giccs Múzeuma*
160 *Mészáros Zsolt: Divatgyakorlatok: a Modes pratiques első két számáról*

- 172** **szerzőinkről**

Divatgyakorlatok: a Modes pratiques első két számáról

Mészáros Zsolt

https://doi.org/10.21096/diseño_2019_1-2mzs

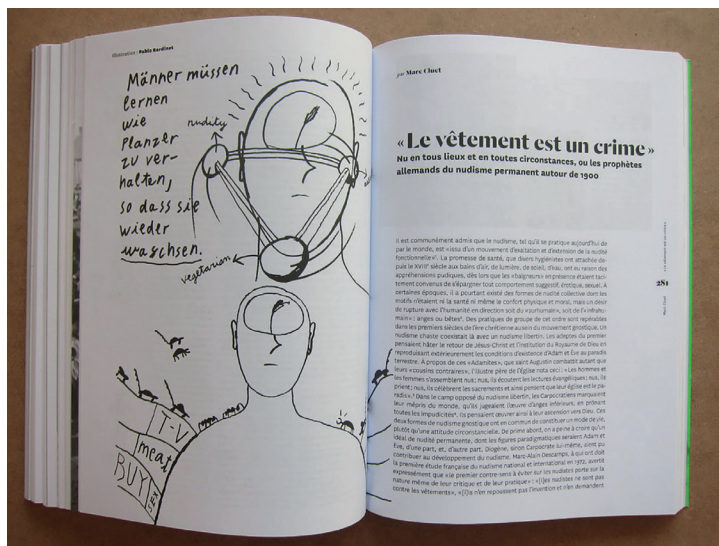
Az utóbbi években nagymértékű élénkülés tapasztalható a francia divattörténeti és -elméleti szakirodalomban, amely már korábban is jelentős teljesítményeket mutatott fel, ha olyan – a hazai kutatók számára is – ismerős szerzőkre gondolunk, mint François Boucher (*Histoire du costume en occident de l'antiquité à nos jours* 1965), Roland Barthes (*Système de la mode* 1967), Pierre Bourdieu (*La Distinction* 1979; *Questions de sociologie* 1980), vagy Gilles Lipovetsky (*L'Empire de l'éphémère* 1987). A történetiség, a szemiotika, a fogyasztás, a modernitás felőli vizsgálódások folytatásán túl a napjainkban érvényesülő tudományos törekvések gyümölcsöző módon vonnak be társadalomtörténeti és kultúratudományos megközelítéseket: a divatot a modernitás részeként értelmezve kiterjesztik vizsgálódásait a technikai, gazdasági, ipari, politikai, társadalmi, kulturális aspektusokra. Következésképpen a tudósok szélesebb összefüggésrendszerben tanulmányoznak ruhadarabokat, öltözködési és fogyasztási

szokásokat, tervezői életműveket, vállalkozásokat, textilipari és kereskedelmi folyamatokat, akár kortárs viszonyokra, akár régebbi századokra vonatkozóan. Erről a szemléletváltásról tanúskodik a *Modes pratiques – Revue d'histoire du vêtement et de la mode* című, tudományos folyóirat, amelynek eddig két száma jelent meg, egy-egy téma köré szerveződve: 2015/november (normes et transgressions / normák és határátlépések), 2017/január (sans la mode / divat nélkül). Szerkesztői beköszöntője szerint a *Modes pratiques* a társadalmi gyakorlatokra és a hétköznapi használatra kíván összpontosítani, nem hagyva figyelmen kívül a gazdasági, kézműves, ipari, politikai, személyes, gender vonatkozásokat sem.

A folyóiratot két felsőoktatási intézmény hozta létre, az École Supérieure des Arts Appliqués Duperré és az Institut de Recherches Historiques du Septentrion (IRHiS) de l'Université de Lille/CNRS. Az előbbi patinás múltú, 19. századi alapítású iskola Párizsban, ahol a divat- és textiltervezés mellett kerámiát, környezetkultúrát és tervezőgrafikát tanítanak. Az utóbbi pedig lille-i székhelyű egyetemi intézet, amely interdiszciplináris művészet-, társadalom- és gazdaságtörténeti kutatásokat fog össze, kapcsolódva a vizuális kultúrához, az anyagi kultúrához, az emlékezetkutatáshoz, a kulturális örökségvédelemhez, valamint a háború- és konfliktuskutatáshoz. A *Modes pratiques* szerkesztőinek célja az volt, hogy az elsők között hozzanak létre tudományos divattörténeti folyóiratot Franciaországban.¹ A szerkesztőbizottság és a szerzők összetétele is mutatja ezt a szándékot, többségük a francia és a nemzetközi akadémiai világból kerül ki (doktori hallgatók, egyetemi oktatók, kutatók), de fontos megjegyezni, hogy hangsúlyt fektetnek a személyes vallomások (témoignage), visszaemlékezések közlésére is. Tehát, ami egyedülállónak, ha tesszük, úttörővé avatja ezt a vállalkozást, az az idősebb és fiatalabb

¹ Az előzmények között érdemes megemlíteni a 2007-ben induló *Apparence(s)* című, online, nyílt hozzáféréssű, francia nyelvű folyóiratot, amely a megjelenés/külső kultúr- és társadalomtörténetével foglalkozik. Továbbá az utóbbi években több olyan tudományos periodika adott ki különszámot textil, divat, ruha témakörökben, mint például a *Francia Művészettörténeti Intézet (INHA)* által kiadott *Perspective* (2016/1. Textiles), a társadalmi interakciók irodalmi vonatkozásait vizsgáló *Sociopoétiques* (2017/2. Sociopoétique du vêtement), vagy a humán- és társadalomtudományoknak szentelt *Sociétés* (2017/3. Penser la mode).

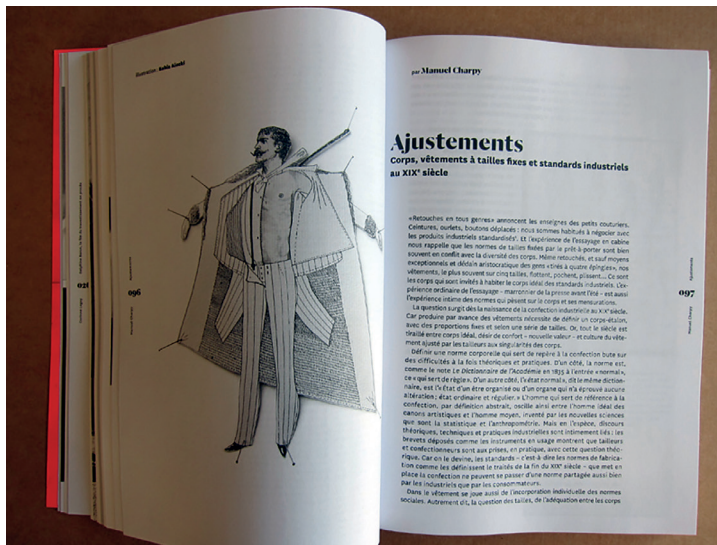
² 2018 januárjában megjelent az angol nyelvű különszám is, amely az első két szám anyagából adott válogatást.

tudós-nemzedék megszólítása, a tudományos igény ötvözése a személyes megnyilatkozásokkal, a különböző nézőpontok megjelenítése, a divatvilág szereplőinek, megfigyelőinek (történészek, szociológusok, antropológusok, munkások, fogyasztók, tervezők) összegyűjtése. A középpontban pedig a ruha áll, amelyet a társadalmi gyakorlatok, illetve a hétköznapiok tükrében vizsgálunk.

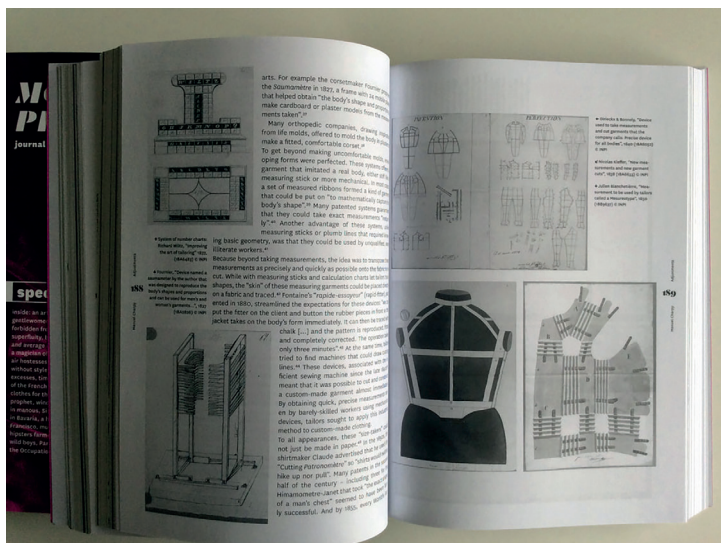
Érdemes még arra röviden utalni, hogy a *Modes pratiques* esetében a tudományos igény művészi kiállítással párosul. A 20. század eleji, az avantgárd grafikai törekvéseket integráló, illetve azokra ösztönzőleg ható francia divatfolyóiratok (pl. *Gazette du Bon Ton*) hagyományát felelevenítve az egyes tanulmányokat más-más kortárs képzőművész munkája kíséri, amelyek a vizualitás eszközeivel szólnak hozzá az adott témához. Ennek eredményeképpen az akadémiai és az alkotói közeg szerencsés találkozásának lehet tanúja az olvasó: az első két lapszám nemcsak a szellemnek, hanem a szemnek is kedvez, másrészt módot ad a kép és a szöveg közötti termékeny párbeszédre.

A *Modes pratiques* tanulmányokat, interjúkat, forrásértékű dokumentumokat és képanyagokat közöl; francia nyelvű, de nem korlátozódik a frankofón világra vagy Európára, hanem más kontinensekről is szól esik benne, így Amerikáról, Ázsiáról, Afrikáról.² Továbbá a témák és a korszakok vonatkozásában is széles a merítés, például az első lapszám anyaga – amely azt igyekszik megérteni és bemutatni, hogy hogyan működik a ruha normák és határátlépések tárgyaként és eszközeként – a 16. századi ruharendelektől a Los Angeles-i strandok illemkódéig, az apácarendek viseletének vallási előírásaitól a két világháború közötti női ruhás férfi-bálokig terjed. Az egyes lapszámok terjedelmüket, tartalmukat tekintve tanulmányköteteknek is beillenek, a gazdag és változatos kínálat átfogó ismertetése így szétfeszítené a rendelkezésre álló kereteket. Ezért recenzióban a második számra össz-

pontosítók, amely azért alkalmas a lap által képviselt szemlélet körvonalazására, mert bemutatja, mit lehet kezdeni olyan társadalmi és politikai ideológiákkal, rendszerekkel, csoportokkal, amelyeket a divat tagadása határoz meg, vagy amelyeket a divattörténet korábban nem méltatott sok figyelemre; azokat hogyan lehet láthatóvá és értékelhetővé tenni saját diszciplinája vagy akár más területek számára. A *Modes pratiques* második számának címe *sans la mode*, azaz divat nélkül, és a szerzők ennek jegyében fordulnak a társadalmi utópiák és reformmozgalmak (pl. nudizmus/naturalizmus), a vallási közösségek (amisok), a periférián élők (koldusok), az autoriter rendszerek vagy a volt kolóniák felé. A tartalomról négy témacsoportot emelek ki: az 1960-as és 1970-es évek hippimozgalmát, a gyarmati helyzetet (a *helyi* és az *európai* öltözet közötti konfliktus és dinamika), a politikai kontextus kérdését, valamint a személyes tapasztalatot.

Élodie Chazalon tanulmányában azt vizsgálja, hogy a hippimozgalom az ipar, az anyagiasság szemlélet, a kapitalizmus, a fogyasztás elutasításával hogyan fogalmazta újra a ruhához való viszonyt és alakította át annak esztétikáját, emellett a szerző kitér a mainstream kultúrába való beolvadásának folyamatára is. Öltözködési elveiknél a *hitelesség* fogalmát emeli ki, amely – legalábbis kezdetben – az etikai és az esztétikai szempontok együttesén nyugodott. A természethez, valamifajta ősiséghez való visszatérés vágya nyilvánult meg a szabad mozgást engedő, a testet nem korlátozó szabásokban, a nemi különbségek elmosásában, a mítoszok és a folklór újrafelfedezésében, az indián, indiai, keleti hatásokban, a hagyományos technikák (hímzés, kézimunka, makramé, batik, patchwork) felelevenítésében, vagy a természetes anyagok használatában. A különböző kultúrák elemeinek kombinációja pedig a reciklálás, a bricolage, a takarékoság gyakorlatait és az egyéni leleményt állította előtérbe. Az ipari termelés és a fogyasztói rendszer alternatívája-

ként hirdették a saját készítést (do it yourself), és kísérleteztek a free store-ok hálózatával, ahol ingyen lehetett (többek között) ruhákhoz jutni. Catherine Rouvière a hippik külsejét a recepció felől közelíti meg, bemutatva, hogy franciaországi falusi közösségek hogyan fogadták azokat a mezőgazdasági tevékenységet folytató kommunákat, amelyek az 1960-as évektől létesültek vidéken (neo-rurális mozgalom); hogy kinézetük, ruházatuk bizonyos elemei (szakáll, hosszú haj, fedetlen testrészek) milyen reakciókat váltottak ki a helyiekből, illetve milyen módon alakították vagy éppen terheltek a velük való viszonyt.

A ruha mint konfliktusforrás jelenik meg Isabelle Merle-nél is, aki a Franciaországhoz tartozó, csendes-óceáni Új-Kaledónia őslakosságának öltözködését követi nyomon a 19. századtól napjainkig a *sze-mérem* és a *szemérmertlenség* fogalmainak kulturális meghatározásai mentén: az európai öltözet hogyan működött a *barbárság* és a *magasabb rendűség* terepeként, a gyarmatosítás eszközeként, a keresztény hittérítés rekvizitumaként, majd „hagyományos” viseletként. A szerző mindezt többek között a *robe mission*, vagyis az Óceániaszerte hordott, hosszú, bő szabású, magasan záródó női ruha esetében figyeli meg, amelyet még a misszionáriusok kényszerítettek az ott élő, a hódítók által hiányos öltözetűnek ítélt nőkre, majd ez a ruhatípus az átvétel, kisajátítás, átalakítás révén (pl. színek tekintetében) a helyi identitás részévé vált. Szintén a régi és az új viselet közötti bonyolult kapcsolatra világít rá Thomas Grillot a rezervátumokban élő indiánok történetén keresztül. Az Állam, illetve egy állami szerv, a Bureau of Indian Affairs és az Egyház paternalista hozzáállását hangsúlyozza, amely többek között az európai viseletek terjesztésében nyilvánult meg. Azaz bemutatja a függő helyzet létrehozását a ruhaosztásokon, a ruhákhoz való hozzáférés szabályozásán keresztül, aminek következtében a ruha egyszerre működött a jólékonyság és a regu-

lázás eszközeként. Az indiánok vizuális integrálását a *nyugati* társadalomba úgy kívánták megvalósítani, hogy egyúttal fenntartották a megkülönböztetést a szerény, szegényes külső hatáságilag irányított megőrzésével, előírva számukra az egyénekre jutó ruhadarabok számát, fajtáját, anyagát. Ugyanakkor a szerző az átöltözésre nemcsak akkulturációként, hanem különböző egyéni stratégiák és motivációk termékeként is tekint, számításba véve az indiánok esetében a megfelelés – elutasítás – kisajátítás – átalakítás egymással versengő, egymást keresztező törekvéseit.

Sun Peidong az állami nyomásgyakorlás más szintjét és formáját a kommunista Kína vonatkozásában bemutatva, az öltözék és bizonyos ruhadarabok azon politikai jelentéseit, ideológiai tartalmait tárja fel írásában, amelyekre hivatkozva a kormány polgárai viseletét aprólékos részletességgel és szigorúan megszabta. Az „extravagáns”, mint a korban használatos jelző, vagy, ha tetszik billog a kapitalizmust, tehát az ellenséget jelentette, ennek következtében a szabályozás alól nem lehetett eltérni egy árnyalattal sem, mert azonnali megrovást vont maga után. Például a pontosan meghatározott nadrágszár keresztmetszetét az utcákat járó vörösgárdisták ellenőrizték rizspálinkás üveg segítségével, ha nem fért a megállított ember nadrágszárába, akkor azt ollóval levágták. A tanulmány erőnye, hogy szerzője a korabeli politikai diskurzus feltérképezése mellett nagyban támaszkodik személyes visszaemlékezésekre, amelyek a diktatúra alatti öltözködés mindennapi gyakorlataival, trükkjeivel, szükségmegoldásaival ismertetik meg az olvasót. François Fourn tanulmánya pedig a kommunista eszmék egyik 19. századi előzményéig megy vissza, Étienne Cabet elképzeléseit és azok megvalósítását veszi szemügyre. Cabet hívei első csoportjával 1848 februárjában kelt át az óceánon, hogy az Egyesült Államokban elvei szellemében telepet alapítson. A szerző az ideológus röpirataiban, utópista regényé-

³ „Dress is the cultural metaphor for the body, it is the material with which we 'write' or 'draw' a representation of the body into our cultural context.” (Wilson 1992, 6)

ben (*Voyage en Icarie*, 1840), valamint a telep tagjainak levelezésében, naplóiban keresi az öltözködéshez kapcsolódó vonatkozásokat. Kutatásaiból az derül ki, hogy Cabet az egyenlőséget vallotta a ruhák szintjén is, száműzve a fényűzést és a hiúságot, ugyanakkor nem zárta ki az eleganciát vagy a textilek jó minőségét; erről az első pionírokat szállító hajó rakománya (a leltár szerint több ezer méter bársony- és flanelszövet), valamint korábbi regénye is tanúskodik, amelyben az egyik jelenet a címadó, képzeletbeli ország divatszalonjában játszódik.

Végül a személyes élethelyzetekkel kapcsolatban két interjúra hívom fel a figyelmet, amelyek a divathoz való hozzáférésnek, a divat észlelésének más módjait érintik. Az egyiket egy harmincnégy éves nővel készítették, aki huszonhárom évesen lett vak cukorbetegség következtében; vásárlási szokásairól, ruhaválasztási szempontjairól, sminkeléséről, megjelenésével való viszonyáról vall kérdezőjének. A másik beszélgetésben Jane Aubaile emlékszik vissza a német megszállás alatti és az azt követő időszakra, illetve az akkor – fiatal kamaszlányként – vezetett naplójára, amelybe korabeli divatlapokból kivágott képeket ragasztott, de több bejegyzése és rajza is az öltözködés körül forog. A fennmaradt 27 darab füzet, illetve az interjúban megosztott emlékek értékes forrást jelentenek az inséges hétköznapokról, illetve arról, hogy az anyagihiány közepette milyen keretek között élt és működött tovább a divat, és milyen módon támogatta a lakosság lelkierejét, találékonyságát.

A *Modes pratiques* szerzői a divat és anti-divat ambivalens – egymást feltételező és egymással opponáló – viszonya mellett érvelve, kettős fókusszal dolgoznak (amely az első lapszámra ugyanúgy érvényes), vagyis, mintegy továbbgondolva Elizabeth Wilson megállapítását, a ruhát nemcsak a test kulturális, hanem társadalmi metaforájaként is kezelik.³ Itt érdemesnek tartom párhuzamként utal-

⁴ A kötetről, illetve az utóbbi évtized divattörténeti kutatásainak intézményi vonatkozásairól l. Mészáros 2017.

ni a hazai divatkutatásokra. Természetesen arra nem vállalkozhatom, hogy átfogóan ismertessem az elmúlt évek divattörténeti fejleményeit, csupán kiragadok néhány példát, jelezve, hogy itthon is elindultak hasonló folyamatok, nevezetesen, a más tudományterületek képviselőinek élénkülő érdeklődése a külső, a megjelenés, a testkultúra iránt, valamint a felhasználói/fogyasztói szokások és viszonyulások feltárása. Társadalomtörténeti vizsgálódásokról adnak számot a *Korall* társadalomtörténeti folyóirat tematikus számai (2002/7-8. – Sport és testkultúra, 2002/10. – Divat – Fogyasztás – Anyagi kultúra, 2014/55. – Nem a ruha teszi?), a *Korunk* 2008. decemberi száma (A divat médiumai) pedig a divatszcéna mediális közegével vet számot. Történeti megközelítésről tanúskodik Valuch Tibor nagyszabású korszakmonográfiája, amely a 20. század második felének öltözködési szokásait, normáit tekinti át (Valuch 2004). Mindeközben a divattörténeten belül is megjelentek új szempontok, társadalom- és kultúraelméleti belátások (F. Dózsa, Szatmári, Vér 2016).⁴ Továbbá említünk olyan projekteket, amelyek kortárs jelenségekre és azok múltbeli előzményeire alapozva bevonták a személyes és a hétköznapi használatot. Ilyen volt a *Street Fashion Budapest* (2011–2012), amely interaktív online adatbázisból, kiállításból, konferenciából állt, vagy a Kiscelli Múzeum *Fashion revolution – Csodák a gardróbból* című pop-up kiállítása és az ahhoz kapcsolódó beszélgetés (2017. december 10.), ahol a ruha-család-emlékezet-múzeum viszonyrendszere került előtérbe. Végül szintén csak az említés szintjén utalok egy Budapesten kívüli friss kezdeményezésre, az idén először megrendezett debreceni Divatfesztiválra, illetve az annak keretében szervezett *Divat és társadalom(tudomány)* című kerekasztal-beszélgetésre, amelyen a különböző tudományterületek felől érkező résztvevők a divat filozófiai, gender, divatipari kontextusairól folytattak eszmecsérét.

Visszatérve a *Modes pratiques*-hoz, a szerkesztők meghatározása szerint divattörténeti folyóirat, illetéknéppen a tudományterületen belül végbemenő fokozatos szemléletváltásról, megújuló, a társadalom- és kultúratudományok eszköztárából merítő szempontrendszer-ről tanúskodik. A divattörténet korábbi, hierarchikus és kronologikus elbeszélésmódjának megbontására törekednek azáltal, hogy a tervezők életművének, valamint a ruhadarabok változásának tárgyalásán túl, a „divatközpontoktól” eltávolodva vagy azokhoz kapcsolódóan kiterjesztik vizsgálódásaikat más helyszínekre, a ruhához tartozó társadalmi és kulturális jelentésekre, azok folyamatos interakcióira. Ezek az elemzői eljárások egyrészt a divat működésének mélyebb megértését szolgálják, másrészt a lokális-globális közötti viszony összetettségére mutatnak, harmadrészt segítségükkel olyan társadalmi, politikai és kulturális kölcsönhatásokat sikerül megragadni, ami nemcsak a divattörténet, hanem más diszciplínák számára is hasznos eredménnyel jár.

IRODALOM

Wilson, Elizabeth. 1992. "Fashion and the Postmodern Body." In *Chic Thrills: A Fashion Reader*, szerk. Juliet Ash és Elizabeth Wilson, 3–16. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

F. Dózsa Katalin, Szatmári Judit Anna, Vér Eszter Virág, szerk. 2016. *Divat, egyén, társadalom. A divattörténeti tudományos konferencia tanulmánykötete*. Budapest: ELTE Eötvös.

Mészáros Zsolt. 2017. „Helyzetkép a magyar divattörténeti kutatásokról.” *Socio.hu* 2: 81–88.

Valuch Tibor. 2004. *A lódentől a miniszoknyáig. A XX. század második felének magyarországi öltözködéstörténete*. Budapest: Corvina.

D/S

DESIGNISSO.COM

